

Igor BOȚAN

ALEGERILE PLURIPARTITE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

CHIȘINĂU, 2017

CICDE
Centrul de Instruire Continuă
în Domeniul Electoral

Igor BOȚAN

ALEGERILE PLURIPARTITE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

CHIȘINĂU, 2017

Autor:

Igor BOȚAN, Director executiv, Asociația pentru Democrație Participativă "ADEPT"

Redactor:

Angela MUSTEAȚĂ

Tiraj: 100 ex.

Acest material este realizat în cadrul Proiectului „Consolidarea democrației în Republica Moldova prin alegeri incluzive și transparente” implementat de PNUD Moldova cu suportul financiar al Agenției Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID) și Ambasadei Olandei prin Programul Matra.

CUPRINS

I. Introducere	4
II. Evoluția sistemului electoral și a pluripartitismului de după declararea independenței	6
2.1. Alegerea Parlamentului Suveranității și Independenței	6
2.2. Alegerea primului Președinte al Republicii Moldova	7
2.3. „Botezul pluripartitismului”	9
2.4. Elaborarea legislației pentru desfășurarea referendumurilor.....	12
2.5. Adoptarea sistemului proporțional pentru alegerea Parlamentului.....	15
2.6. Standardizarea procedurilor electorale în Codul electoral	19
III. Evoluția sistemului electoral în spațiul dintre Prut și Nistru	23
3.1. Prima experiență electorală în spațiul dintre Prut și Nistru	23
3.2. Sistemul electoral pentru alegeri în Duma de Stat	24
3.3. Reprezentarea Basarabiei în Duma de Stat.....	26
3.4. Sistemul electoral după revoluția din februarie	29
3.5. Alegerea Sfatului Țării.....	35
3.6. Sistemul electoral din perioada 1918-1938	36
3.7. Sistemul electoral din 1938	38
3.8. Sistemul electoral sovietic în RSSM	39
IV. Evoluția pluripartitismului în Republica Moldova	42
4.1. Etapele apariției partidelor în spațiul dintre Prut și Nistru	42

I. Introducere

De la declararea independenței, la 27 august 1991 și pînă în prezent, Republica Moldova se află într-un proces de tranziție spre o societate democratică și un stat de drept. În această perioadă au fost înregistrate anumite succese, în pofida unui șir de impedimente ce au periclitat avansarea rapidă spre standardele sociale, economice și democratice așteptate de societate. Dar un lucru este incontestabil – puterea politică în toată această perioadă a rezultat din voința cetățenilor, exprimată în cadrul unor alegeri libere și corecte, mai mult sau mai puțin.

La 21 noiembrie 2017 se împlinesc 20 de ani de la adoptarea de către Parlament a Codului electoral, care a încununat eforturile Republicii Moldova de a avea o legislație electorală ajustată la standardele internaționale:

- definirea precisă, fără echivocuri, a noțiunilor utilizate în legislația electorală;
- dezvoltarea și reglementarea aplicării în practică a drepturilor electorale, deopotrivă a celor active, cît și a celor pasive, ale cetățenilor;
- instituirea Comisiei Electorale Centrale (CEC) permanente, pentru un mandat stabilit;
- reglementarea constituirii și funcționării organelor electorale – Comisia Electorală Centrală (CEC), Consiliile electorale de circumscripție și Birourile electorale ale secțiilor de votare;
- standardizarea procedurilor electorale pentru toate tipurile de alegeri – parlamentare, prezidențiale, municipale, și întreaga gamă de referendumuri – republicane și locale;
- asigurarea informării plene a cetățenilor despre activitatea organelor electorale și a concurenților electorali, atît prin reflectarea

campaniilor electorale în mass-media, cât și prin acțiuni, alte metode prevăzute de legislație;

- soluționarea litigiilor cu caracter electoral;
- asigurarea transparenței procesului electoral prin reglementarea accesului la operațiunile electorale pentru observatorii din partea concurenților, a organizațiilor societății civile și a misiunilor internaționale acreditate corespunzător în acest scop;
- publicarea rapidă a rezultatelor preliminare, urmată de publicarea rezultatelor oficiale ale alegerilor, în termenele prevăzute de legislație, în vederea asigurării încrederii în procesul electoral;
- instruirea continuă a funcționarilor electorali etc.

Din momentul adoptării, Codul electoral a suferit multiple amendamente, menite să-i ajusteze prevederile la realitățile social-politice și evoluțiile sistemului pluripartit. De fapt, evoluțiile legislației electorale și ale sistemului pluripartit s-au influențat în mod reciproc, avînd impact major și asupra culturii politice din Republica Moldova.

Pentru o apreciere mai nuanțată a evoluției procesului electoral și de reprezentare pluripartită din scurta perioadă de independență a Republicii Moldova, merită a fi puse în evidență și etapele pe care le-a parcurs societatea din actualele hotare ale țării în perioadele premergătoare independenței. Un scurt istoric al reprezentării cetățenilor în organele administrative și deliberative din ultimii mai bine de o sută de ani este instructiv și util pentru a înțelege, cu toate cele bune și grele, moștenirea pe care am primit-o în plan politic, ideologic și reprezentativ de la generațiile precedente.

II. Evoluția sistemului electoral și a pluripartitismului de după declararea independenței

2.1. Alegerea Parlamentului Suveranității și Independenței

Parlamentul, care a proclamat suveranitatea și independența Republicii Moldova, a fost ales în februarie-martie 1990, în baza Legii nr.144 cu privire la alegerile de deputați ai poporului ai RSS Moldovenești. Legea respectivă a fost adoptată la 23 noiembrie 1989, punând bazele alegerilor libere și pluraliste în Republica Moldova. La alegeri, în baza dreptului de vot universal, egal, direct și liber exprimat, puteau participa cetățenii care au împlinit vârsta de 18 ani. În fiecare din cele 380 de circumscripții uninominale constituite pe teritoriul RSSM, puteau fi înregistrați mai mulți candidați. În condițiile existenței unui singur partid – PCUS, aveau dreptul de a propune candidați colectivele de muncă, organizațiile obștești, colectivele de elevi și studenți ale instituțiilor de învățămînt mediu de specialitate și superior, adunările alegătorilor de la locul de trai și ale militarilor în unitățile militare. Învingători erau declarați candidații care obțineau majoritatea simplă de voturi, în caz de necesitate organizîndu-se al doilea tur, între primii doi candidați identificați în primul tur de scrutin. Din cei 371 de deputați aleși¹ în două tururi de scrutin doar 3,2% erau femei.

În baza acestei legi au fost organizate primele alegeri pluraliste, bazate pe principiul alternativei (mai mulți candidați într-o circumscripție uninominală), după o perioadă de mai bine de 50 de ani. Aceasta a fost consecința directă a rezoluției privind “Democratizarea societății sovietice și reforma sistemului politic”, adoptată la cea de-a XIX-a Conferință a PCUS din 1 iulie 1988.

1 http://arhiva.vipmagazin.md/tema/deputa%C5%A3ii_primului_Parlament/

În pofida tensiunilor sociale, generate de contextul politic din acea perioadă, Parlamentul nou ales a adoptat un șir de legi și documente ce reprezentau manifestarea voinței politice, care au asigurat transformarea RSSM într-un stat suveran și independent – Republica Moldova. Printre acestea se numără întâi de toate:

- Legea nr.81-XII, din 5 iunie 1990 cu privire la completarea Constituției RSSM, prin care s-a stabilit că Stema, drapelul și imnul sînt simbolurile RSSM și sînt ocrotite de lege;
- Declarația din 23 iunie 1990 cu privire la suveranitatea RSS Moldova;
- Decretul din 27 iulie 1990 cu privire la puterea de stat;
- Declarația de Independență a Republicii Moldova din 27 august 1991.

2.2. Alegerea primului Președinte al Republicii Moldova

Peste doar o lună și jumătate de la adoptarea Declarației cu privire la suveranitatea RSS Moldova, Parlamentul a adoptat la 3 septembrie 1990 Legea nr. 250-XII cu privire la instituirea funcției de Președinte al RSS Moldova și la introducerea unor modificări și completări în Constituția RSS Moldova. În conformitate cu legea respectivă, în Constituție a fost introdus un capitol special cu titlul **Președintele RSS Moldova**. Capitolul prevedea că Șeful statului Republica Sovietică Socialistă Moldova este Președintele RSS Moldova. El urma a fi ales de către cetățenii cu drept de vot, în baza dreptului de vot universal, secret, egal, direct și liber exprimat, pe un termen de cinci ani. Pentru funcția de Președinte puteau concura un număr nelimitat de candidați. Candidatul care obținea majoritatea simplă de voturi era declarat învingător. Dacă era necesar, se organiza al doilea tur de scrutin între primii doi candidați cu cel mai bun rezultat în primul tur de scrutin. Censul de vîrstă pentru candidați era de 35 – 60 de ani.

Totuși, legea prevedea că “Primul Președinte al RSS Moldova se alege pe un termen de cinci ani de Sovietul Suprem al RSS Moldova prin majoritatea simplă de voturi a tuturor deputaților poporului din RSS Moldova. Candidaturile la postul de Președinte al RSS Moldova se propun la aceste

alegeri de către deputații poporului RSS Moldova și se acceptă, dacă sînt susținute de cel puțin o treime din numărul deputaților poporului din RSS Moldova”. În aceeași zi, la 3 septembrie 1990, domnul Mircea Snegur a fost ales în calitate de primul Președinte al RSS Moldova, demisionînd din funcția de Președinte al Sovietului Suprem al RSS Moldova. O zi mai tîrziu, la 4 septembrie 1990, domnul Alexandru Moșanu a fost ales în funcția de Președinte al Sovietului Suprem al RSS Moldova.

La 21 februarie 1991, Președintele Mircea Snegur s-a adresat Parlamentului cu rugămintea de a-i accepta demisia, urmînd să fie adoptată legea cu privire la alegerea Președintelui Republicii Moldova prin vot direct și desfășurarea acestora. Parlamentul a respins cererea de demisie cu 267 de voturi, acceptînd însă sugestia de a forma o comisie specială pentru pregătirea reformei executive. În consecință, Parlamentul a grăbit elaborarea legii cu privire la alegerile Președintelui Republicii Moldova prin vot direct, care a fost adoptată la 18 septembrie 1991. Legea a dezvoltat principiile constituționale referitoare la alegerea șefului statului, elucidate mai sus.

Alegerile prezidențiale directe au fost fixate pentru ziua de 8 decembrie 1991. În campania electorală, desfășurată în perioada 9 octombrie – 7 decembrie 1991, în calitate de candidați pentru funcția de Președinte al Republicii Moldova s-au înscris trei persoane – Mircea Snegur, Grigore Eremei și Gheorghe Malarciuc. Ultimii doi s-au retras ulterior din competiția electorală.

Pentru desfășurarea alegerilor au fost create 48 de comisii electorale teritoriale și 1950 de secții de votare. Președinte al Comisiei Electorale Centrale, în acea perioadă, era domnul Vladimir Chictenco, care imediat după votare a emis un comunicat de presă cu următorul conținut:

“La 8 decembrie 1991 pe întreg teritoriul Republicii Moldova s-a desfășurat votarea. Procesul de votare a fost supravegheat de reprezentanți ai Comisiei Electorale Centrale, de persoane de încredere ale candidaților, de observatori din republici ale fostei Uniuni Sovietice și din alte țări, de reprezentanți ai diferitelor mijloace de informare în masă. Pe parcursul campaniei în unele raioane și orașe din Transnistria și din sudul republicii, cu populație preponderent găgăuză, s-au constatat cazuri de încălcare și nerespectare a prevederilor legii electorale. Din cauza acțiunilor distructive ale liderilor

separatiști, nu în toate localitățile au fost create condiții pentru ca cetățenii să-și poată îndeplini dreptul lor constituțional de a participa la scrutin.

Pe listele electorale au fost înscrși 2.568.287 cetățeni ai Republicii Moldova. Buletine au primit 1.989.473 cetățeni. La alegeri au participat 1.988.384 persoane (83,96%). Pentru candidatul propus au votat 1.952.143 alegători (98,18%). Împotriva – 35.451 alegători (1,78%). Au fost declarate nevalabile 791 buletine de vot.

Prin vot universal, egal, direct, liber și secret domnul Mircea Ion Snegur a fost ales la funcția de Președinte al Republicii Moldova pe un termen de cinci ani”.

2.3. „Botezul pluripartitismului”

Manifestarea voinței poporului prin organele reprezentative ale puterii de stat este inimaginabilă fără existența unui sistem pluripartit bine dezvoltat. În memoriile sale “Labirintul destinului”, primul Președinte al Republicii Moldova, Mircea Snegur, invocând semnarea, la 25 august 1989, a Hotărârii Prezidiului Sovietului Suprem “Cu privire la modul provizoriu de înregistrare a asociațiilor obștești ale cetățenilor RSS Moldovenești” o numește “*botezul pluripartitismului*”. El scrie: “Pentru mine această chestiune era una de prestigiu, de aceea insistam, cu tot dinadinsul ca problema sa fie rezolvată. Deși membrii prezidiului cunoșteau proiectul în detalii, s-au încins discuții și de data asta. Unii dintre ei au început să aibă îndoieli, motivându-le prin faptul că înregistrarea altor mișcări va submina rolul partidului comunist, al sindicatelor și comsomolului. Așa am fost educați – să credem unui singur partid. Cu mare greu am izbutit să canalizez discuțiile în direcția convenită. Aveam și eu iluzii, pe care le utilizam în calitate de argumente. Susțineam, de exemplu, că noile organizații obștești își vor desfășura activitatea sub egida puterii sovietice și vor fi mobilizate la atingerea scopurilor comune... **Principalul este că la 25 august 1989 a fost dat startul pluripartitismului legal în Republica Moldova**, fapt ce a permis ca foarte curînd spectrul ei politic să devină destul de variat. Nu știu de ce acest epizod al istoriei noastre noi a fost dat uitării. Dar eu mă mîndresc cu el. Nu însă fără a consemna, încă o dată, și aportul lui Mihai Ghimpu la acel început de bun augur. Păstrez și

azi, ca amintire, primul exemplar al broșurii *Programul, statutul, rezoluțiile Congresului de constituire a Frontului Popular din Moldova*, pe care domnul M. Ghimpu mi-a înmînat-o la începutul anului 1990. De altfel, acestea sînt primele documente ale unei alte formațiuni politice legalizate decît partidul comunist. Celelalte au urmat mai tîrziu”.

Două luni mai tîrziu, la 25 octombrie 1989, Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești a înregistrat Frontul Popular din Moldova; Mișcarea Internaționalistă în Apărarea Restructurării „Unitatea-Edinstvo”; Mișcarea Populară „Gagauz-Halcî”. Anume aceste formațiuni politice noi i-a făcut concurență Partidului Comunist la primele alegeri parlamentare pluraliste din februarie-martie 1990.

Doar la o jumătate de an de la alegerea sa, în octombrie 1990, noul Parlament a elaborat primul proiect al legii cu privire la partidele și organizațiile social-politice (proiectul a fost publicat în ziarul „Moldova Suverană” la 25 octombrie 1990). Preambulul proiectului invoca faptul că “dreptul la asociere este parte inalienabilă din drepturile omului și cetățeanului”, iar “partidele și organizațiile social-politice sînt recunoscute drept asociații benevole ale cetățenilor”. Potrivit proiectului, întemeietorii ai partidelor politice puteau fi cetățeni ai RSSM, de la vîrsta de 18 ani, în număr de cel puțin o sută de persoane.

Un an mai tîrziu, la 17 septembrie 1991, Parlamentul a adoptat Legea nr.718-XII privind partidele și alte organizații social-politice. Prin alte organizații social-politice se înțelegeau fronturile, ligile, mișcările politice de masă etc. La aceea etapă, prevederile legii întruneau întru totul standardele pentru instituirea și înregistrarea fără piedici a partidelor și organizațiilor social-politice. Acestea erau definite drept „asociații benevole ale cetățenilor, constituite pe baza comunității de concepții, idealuri și scopuri, care contribuie la realizarea voinței politice a unei anumite părți a populației și care prin reprezentanții lor participă la elaborarea politicii republicii, la conducerea treburilor statului, la soluționarea problemelor economice și social-culturale”. Statutele formațiunilor se înregistrau în cazul în care acestea făceau dovadă că au cel puțin 300 de membri, programe și organe de conducere alese. Calitatea de membru urma a fi consemnată, interzicîndu-se apartenența la mai multe formațiuni.

În doar doi ani de zile, după adoptarea Legii privind partidele și alte organizații social-politice, au fost înregistrate sau reînregistrate și activau 26 de formațiuni, acoperind practic întregul spectru de doctrine și ideologii politice, care nu contestau normele constituționale².

Nr.	Denumirea partidului, organizației social-politice	Data	Numărul membrilor la înregistrare
1.	Liga Națională a Tineretului din Moldova	18.10.1991	700
2.	Partidul Democrat Agrar din Moldova	21.11.1991	8.928
3.	Uniunea Tineretului din Moldova	21.11.1991	11.200
4.	Asociația foștilor deținuți politici și victime ale represaliilor din Moldova	19.02.1992	300
5.	Asociația femeilor din Moldova	19.02.1992	10.000
6.	Partidul Național-Creștin din Moldova	11.03.1992	3.450
7.	Mișcarea Democratică "Demnitatea"	11.03.1992	370
8.	Frontul Popular Creștin-Democrat	11.03.1992	18.000
9.	Liga democrat-creștină a femeilor din Moldova	26.03.1992	1.500
10.	Partidul Democrat din Moldova	26.03.1992	315
11.	Partidul Democrat-Creștin din Moldova	26.03.1992	1.050
12.	Partidul Ecologist „Alianța Verde” din Moldova (AVE)	09.04.1992	790
13.	Mișcarea republicană pentru drepturi egale „Unitate-Edinstvo”	09.04.1992	340
14.	Partidul Social-Democrat din Moldova	09.04.1992	300
15.	Partidul Socialist din Moldova	11.08.1992	310
16.	Organizația tineretului creștin-democrat	02.09.1992	310
17.	Mișcarea voluntarilor din Moldova	25.12.1992	316
18.	Asociația victimelor regimului totalitar comunist din Republica Moldova	31.12.1992	413
19.	Partidul Republican al Moldovei	18.02.1993	337
20.	Organizația tineretului radical-democrat din Moldova	26.03.1993	355
21.	Partidul Democrat al Muncii din Republica Moldova	28.04.1993	367
22.	Congresul intelectualității din Republica Moldova	18.06.1993	349
23.	Partidul popular al găgăuzilor	23.08.1993	304
24.	Alianța țăranilor liberi	10.09.1993	1.467
25.	Partidul Național Liberal	10.09.1993	338
26.	Partidul Reformei	28.09.1993	470

2 Mihai Cernencu, Andrei Galben, Gheorghe Rusnac, Constantin Solomon
 Republica Moldova: Istoria politică (1989-2000). Documente și materiale. Volumul II, p. 34

2.4. Elaborarea legislației pentru desfășurarea referendumurilor

După alegerea Parlamentului democratic, în 1990, și a primului Președinte al Republicii Moldova în 1991, a urmat perioada de completare și adaptare a legislației electorale la sistemul pluripartit, aflat în proces de dezvoltare. Astfel, la 26 mai 1992, Parlamentul a adoptat Legea nr. 1040-XII cu privire la referendum. Necesitatea adoptării legii în cauză a fost explicată în preambulul acesteia: “Dezvoltarea și adâncirea procesului de democratizare presupune crearea de garanții reale pentru exercitarea de către cetățenii Republicii Moldova a dreptului de a participa la conducerea treburilor de stat și obștești. Prezenta Lege este menită să asigure cetățenilor Republicii Moldova realizarea instituției referendumului (votul poporului), prevăzută de Constituție”.

În conformitate cu prevederile legii, referendumul era definit ca “votul poporului privind cele mai importante probleme ale vieții statului și a societății. Hotărârile adoptate prin referendum republican au putere juridică supremă, nu necesită confirmare și se aplică în mod obligatoriu pe întreg teritoriul Moldovei”. Referendumului puteau fi supuse probleme ce țineau de competența organului suprem al puterii de stat și organelor respective de autoadministrare locală. În funcție de importanța și caracterul problemelor supuse votului întregului popor, se efectuau referendumuri republicane și referendumuri locale.

Referendumul republican putea avea loc doar în baza hotărârii Parlamentului adoptate din inițiativa lui ori la propunerea organelor și factorilor decizionali investite cu drept de inițiativă legislativă în conformitate cu prevederile Constituției. Propunerile privind efectuarea referendumului republican urmau a fi depuse, de către organele și factorii decizionali respectivi, în Parlament, la care se anexează argumentarea și textul problemei, preconizate de a fi supusă referendumului. Parlamentul examina propunerile într-un termen de cel mult 60 de zile de la data primirii lor și adopta o hotărâre motivată privind acceptarea sau respingerea propunerilor. Referendumul nu putea avea loc cu 90 de zile înainte și cu 90 de zile după ziua efectuării, în același teritoriu, a alegerilor generale de deputați ai poporului din Republica Moldova și de consilieri în orașele de autoadministrare locală sau a altui referendum. Dacă referendumul era stabilit pentru această perioadă, el

se contramanda sau se amîna pentru o altă zi, cu respectarea procedurii și termenelor de efectuare, stabilite de lege.

Deși legea cu privire la referendum a fost în vigoare timp de cinci ani, prevederile ei nu au fost aplicate măcar o singură dată. În perioada campaniei electorale pentru alegerile parlamentare anticipate, fixate pentru ziua de 27 februarie 1994, a fost lansată inițiativa Președintelui Mircea Snegur privind efectuarea sondajului sociologic “La sfat cu poporul” care să aibă loc în aceeași zi cu alegerile parlamentare. Prezidiul Parlamentului Republicii Moldova a susținut inițiativa șefului statului, adoptînd, la 27 ianuarie 1994, Hotărîrea nr. 1672-XII prin care a recomandat Comisiei Electorale Centrale „să accepte efectuarea sondajului sociologic “La sfat cu poporul” pe data de 27 februarie 1994 și să contribuie la organizarea lui prin colaborare cu Președintele Republicii Moldova”.

În contextul creat, la 2 februarie 1994, Comisia Electorală Centrală (CEC) a adoptat Hotărîrea nr.212 cu privire la efectuarea sondajului sociologic “La sfat cu poporul”, semnată de Președintele CEC, Nicolae Timofti, și Secretarul CEC, Raisa Botezatu, în care se menționau următoarele: “În conformitate cu prevederile art.9, 11 din Legea privind alegerea Parlamentului, art.2 al hotărîrii Parlamentului din 19 octombrie 1993 nr. 1613-XII “Pentru punerea în aplicare a Legii privind alegerea Parlamentului”, a considera că efectuarea la 27 februarie 1994 – ziua alegerii Parlamentului Republicii Moldova – a unui sondaj sociologic “La sfat cu poporul” nu ține de competența Comisiei Electorale Centrale”.

În circumstanțele create, Președintele Mircea Snegur s-a văzut nevoit să semneze, la 4 februarie 1994, Decretul nr.4 privind modul de pregătire și efectuare a sondajului sociologic “La sfat cu poporul”. Anexa nr.1 a Decretului (REGULAMENTUL) prevedea în Articolul 1: “Sondajul sociologic” La sfat cu poporul” se efectuează în scopul stabilirii opiniei întregului popor asupra strategiei dezvoltării statului, stabilizării situației social-politice și economice, creării condițiilor favorabile pentru consolidarea independenței Republicii Moldova și asigurarea integrității ei teritoriale”. Data desfășurării referendumului a fost fixată pentru 6 martie 1994. Anexa nr.2 a Decretului prevedea constituirea Comisiei Republicane pentru pregătirea și efectuarea sondajului sociologic “La sfat cu poporul”. Din Comisie făceau parte 21 de persoane, Președinte al Comisiei a fost numit Mihail Coșcodan, viceprim-

ministru al Republicii Moldova; vicepreședinte – Constantin Oboroc – consilier de stat pe lângă Președintele Republicii Moldova; secretar al Comisiei – Tudor Nirean, șef de secție a Cancelariei de Stat; înalți demnitari savanți de la Academia de Științe, sociologi, sindicaliști, liderii ai organizațiilor etno-culturale etc.

De fapt, cu o diferență de o săptămână, s-au desfășurat în paralel două campanii – pentru alegerea Parlamentului și pentru efectuarea sondajului național „La sfat cu poporul”. Regulamentul sondajului, adoptat prin decret prezidențial, a substituit Legea nr. 1040-XII cu privire la referendum, înglobând inclusiv un șir de prevederi ale legii cu privire la alegerea Parlamentului.

După desfășurarea sondajului „La sfat cu poporul”, Președintele Mircea Snegur s-a adresat, la 9 martie 1994, cu un mesaj către cetățeni, menționând: „Duminică 6 martie 1994, în istoria Republicii Moldova s-a mai înscris un eveniment de importanță majoră pentru destinele poporului nostru: prima dată cetățenii acestui pământ au avut, în sfârșit, posibilitatea să decidă ei înșiși în ce țară vor să trăiască, ce politică urmează să promoveze statul lor... Acum am înalta onoare de a aduce la cunoștința dumneavoastră și a întregii lumi răspunsul pe care l-a dat poporul la întrebarea cu următorul conținut *“Sînteți pentru ca Republica Moldova să se dezvolte ca un stat independent și unitar, în frontierele recunoscute în ziua proclamării suveranității Moldovei (23.06.1990), care să promoveze o politică de neutralitate și să mențină relații economice reciproc avantajoase cu toate țările lumii și să garanteze cetățenilor săi drepturi egale, în conformitate cu normele dreptului internațional?”*

Potrivit datelor oficiale, pentru participarea la sondaj, în listele cetățenilor cu drept de vot au fost introduse 2.407.964 de persoane. Au participat 1.808.294 (75,1%) de persoane, dintre acestea 95,4% au răspuns cu „Da” la întrebarea din buletin, 2% – „Nu”, iar 2,6% din buletine au fost recunoscute nevalabile.

Referindu-se la rezultatele sondajului, Președintele Mircea Snegur, în aceeași adresare către cetățeni, a concluzionat:” Rezultatele sondajului „La sfat cu poporul” demonstrează, în primul rînd, dorința nestrămutată a poporului de a păși pe făgașul construirii unui stat suveran și independent, e o dovadă concludentă a justeței politicii promovate în această direcție de către conducerea Republicii Moldova. Cu profundă recunoștință și respect

deosebit salut voința și înțelepciunea dumneavoastră pe care ați demonstrat-o convingător întregii lumi, iar obligațiunea de a o respecta și realiza o consider drept prima și sfânta datorie a tuturor instituțiilor statale și exponenților acestora în fața poporului. **Răspunsul Dumneavoastră afirmativ a pus bazele viitoarei Constituții a Republicii Moldova**, el constituie de azi înainte liantul ce va garanta restabilirea integrității teritoriale și politice a statului nostru”.

2.5. Adoptarea sistemului proporțional pentru alegerea Parlamentului

Reformele inițiate după declararea independenței Republicii Moldova aveau nevoie de un suport social și politic solid. Pentru aceasta era nevoie de adoptarea unei noi constituții. Un proiect al noii constituții a fost elaborat încă în 1992. În cadrul unei seminar internațional, desfășurat în luna mai 1993 cu participarea reprezentanților unor instituții internaționale prestigioase, proiectul a fost îmbunătățit și chiar făcut public. Tocmai în acea perioadă activitatea Parlamentului, ales în 1990, de fapt Sovietul Suprem al RSS Moldovenești, a intrat în impas. Pentru a avea un Parlament funcțional capabil să ducă la bun sfârșit inclusiv sarcina adoptării noii constituții, la 12 octombrie 1993 Parlamentul a adoptat Hotărârea nr. 1608-XII privind alegerile anticipate. În document se menționa: “Pornind de la necesitatea urgentării reformelor social-economice, dezvoltării democrației și pluralismului politic, conștient de imperativul creării unui Parlament profesionist pe bază de pluripartitism, Parlamentul Republicii Moldova adoptă prezenta hotărâre: 1) **Efectuarea pe data de 27 februarie 1994 a alegerilor anticipate** în Parlament în baza noii legi privind alegerea Parlamentului; 2) Împuternicirile Parlamentului de legislatura a douăsprezecea expiră la data alegerilor; 3) Prezidiul Parlamentului își va exercita funcțiile pînă la ședința noului Parlament; 4) Prezenta hotărâre intră în vigoare la data adoptării.”

Noua Lege nr.1609-XII privind alegerea Parlamentului a fost adoptată două zile mai tîrziu, la 14 octombrie 1993. Ea a fost inspirată de legislația electorală din acea perioadă a României, dar a fost adaptată la realitățile moldovenești. În luna august 1993 un grup de experți ai Fundației Internaționale pentru Sisteme Electorale (IFES) a vizitat Republica Moldova la invitația Vice-

președintelui Parlamentului, Victor Pușcașu. Experții IFES au realizat un minuțios studiu referitor la toate aspectele procesului electoral din Republica Moldova, apreciind înalt proiectul noii legi electorale³.

Noua lege privind alegerea Parlamentului prevedea următoarele:

- Parlamentul se alege prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat, în condițiile acestei legi. Aveau dreptul de vot cetățenii Republicii Moldova care pînă în ziua alegerilor inclusiv au împlinit vârsta de 18 ani; aveau dreptul de a fi aleși cetățenii Republicii Moldova care au împlinit vârsta de 21 de ani.
- Alegerea Parlamentului urma să se efectueze în circumscripțiile electorale cu mai multe mandate pe bază de scrutin de liste din partea partidelor, organizațiilor social-politice, blocurilor electorale, în care s-au asociat acestea, și de candidaturi independente potrivit principiului reprezentării proporționale.
- Pentru alegerea deputaților în Parlament urmau să se înființeze circumscripții electorale cu mai multe mandate, ce corespund unităților administrativ-teritoriale ale republicii de nivelul al doilea (județele).
- Mandatele de deputați urmau să fie atribuite partidelor, organizațiilor social-politice, blocurilor electorale care în urma alegerilor au întrunit cel puțin 4% din voturile valabil exprimate pe întreaga țară.
- Parlamentul se alegea pe un termen de 4 ani. Norma de reprezentare pentru alegerea Parlamentului era de un deputat la 28000 de alegători (urmau a fi aleși 104 deputați).
- Atribuirea mandatelor de deputat partidelor, organizațiilor social-politice, blocurilor electorale urma să se efectueze de comisia electorală de circumscripție prin împărțirea succesivă a numărului de voturi valabil exprimate pentru fiecare partid, organizație social-politică sau bloc electoral la 1, 2, 3, 4... ș.a.m.d. pînă la cifra ce

3 **International Foundation for Electoral Systems (IFES)**, Pre-election Assessment Moldova 1993, D. Choice of System of Representation

corespunde numărului de mandate stabilit pentru circumscripția electorală (sistemul D'Hondt).

- Din rezultatele tuturor împărțirilor și din numărul de voturi valabil exprimate pentru candidații independenți se iau în descresștere atâtea numere cîte mandate urmează să fie distribuite la circumscripția electorală. De cîte numere din acest lanț descrescător dispune partidul, organizația social-politică, blocul electoral atâtea mandate i se atribuie.
- Candidatul independent va fi declarat ales, dacă numărul de voturi valabil exprimate pentru el se încadrează în lanțul descrescător.

În pofida faptului că noua lege privind alegerea Parlamentului era de o calitate foarte bună, fiind votată de forul legislativ după ce a fost supusă dezbaterilor publice și confruntată cu un proiect de alternativă ce prevedea introducerea sistemului electoral mixt, ea nu putea fi pusă în aplicare din cauză că proiectul reformei administrativ-teritoriale (trecerea la un număr limitat de județe) nu a mai fost votat de Parlament. Al doilea motiv pentru care legea respectivă nu putea fi aplicată se referea la refuzul liderilor din Transnistria să permită organizarea circumscripțiilor electorale, iar alegătorilor din regiune să participe la alegeri. În astfel de circumstanțe, Parlamentul a adoptat la 19 octombrie 1993 Hotărîrea nr.1613-XII privind modul de punere în aplicare a Legii privind alegerea Parlamentului. Hotărîrea pornea de la constatarea faptului că noua lege privind alegerea Parlamentului fusese “concepută în baza unei noi organizări administrativ-teritoriale a republicii, problemă neexaminată încă de Parlament”. De aceea, alegerile Parlamentului din 27 februarie 1994 urmau să se desfășoare cu următoarele excepții de la prevederile legii:

- se înființa o singură circumscripție electorală care să cuprindă întreg teritoriul Republicii Moldova (trecerea de la sistemul electoral proporțional limitat la sistemul proporțional absolut: o țară – o circumscripție națională);
- depunerea listelor de candidați și a candidaților independenți urma să se facă la Comisia Electorală Centrală;

- alegătorilor din localitățile din stînga Nistrului și orașul Bender care pînă în ziua alegerilor nu aveau aplicată în pașapoarte ștampila privind confirmarea cetățeniei Republicii Moldova li se permitea participarea la votare prezentînd comisiilor electorale ale secțiilor de votare pașaportul pe care se confirma domiciliul permanent în Republica Moldova, inclusiv pînă la 23 iunie 1990.

Pe 27 februarie 1994, la primele alegeri parlamentare de după declararea independenței Republicii Moldova au participat individual 9 partide și organizații social-politice înregistrate la Ministerul Justiției. Alte 12 formațiuni au participat în cadrul a 4 blocuri electorale. În total au participat 23 de formațiuni din 26 înregistrate la Ministerul Justiției. De asemenea, la alegeri au participat 20 de candidați independenți. Pragul de 4% a fost depășit de doar patru concurenți electorali – trei blocuri și un partid. Nici un candidat independent nu a reușit să obțină numărul necesar de voturi pentru a fi reprezentat în Parlament (la alegerile parlamentare din 1994 un candidat independent ar fi obținut mandatul de deputat dacă ar fi acumulat cel puțin 13.700 de voturi).

Învingător absolut la alegerile parlamentare din 27 februarie 1994 a devenit Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM), care a obținut 56 de mandate de deputat din 104. Victoria PDAM s-a datorat mai multor factori. Platforma politică centristă a fost susținută nu doar de cetățeni, ci și de conducerea de vîrf a țării. În topul listei de candidați ai PDM s-au plasat Președintele Parlamentului, Petru Lucinschi, și Prim-ministrul, Andrei Sangheli, de fapt, liderul informal al formațiunii. Președintele Mircea Snegur a susținut deschis PDAM, iar inițiativele sale privind convocarea în plină campanie electorală pentru alegerile parlamentare, la 5 februarie 1994, a Congresului „Casa noastră – Republica Moldova”, iar după aceasta, la 6 martie 1994, a sondajului sociologic la scară națională “La sfat cu poporul”, au avut un impact major asupra victoriei PDAM.

2.6. Standardizarea procedurilor electorale în Codul electoral

Alegerile din 27 februarie 1994 au contribuit la consolidarea puterii politice inclusiv prin constituirea unei majorități parlamentare confortabile. Cea mai importantă realizare a guvernării majoritare a PDAM a fost adoptarea la 29 iulie 1994 a Constituției Republicii Moldova. Această realizare a fost promițătoare pentru continuarea modernizării societății și a reformelor începute de primul Parlament, care a declarat suveranitatea și independența Republicii Moldova.

Faza de consolidare a puterii a durat aproximativ doi ani. La 16 aprilie 1995 au avut loc alegerile locale, care au consolidat pozițiile PDAM la nivel local - municipal și raional. PDAM a obținut 64,8 mandate de primari, 51% mandate de consilieri municipali și raionali și 61% mandate de consilieri orășenești și satești.

Alegerile s-au desfășurat în baza Legii nr.308-XIII cu privire la alegerile locale, adoptată la 7 decembrie 1994. Legea conținea următoarele prevederi de bază:

- Consiliile raionale, orășenești (municipale) și satești (comunale), primarii orașelor și satelor (comunelor) se alegeau pe un termen de 4 ani prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat.
- Dreptul de vot îl aveau cetățenii Republicii Moldova de la vârsta de 18 ani împliniți până la ziua alegerilor inclusiv.
- Puteau fi aleși consilieri cetățenii Republicii Moldova de la vârsta de 21 de ani, care domiciliau pe teritoriul localității respective cel puțin 2 ani. Primari puteau fi aleși cetățenii de la vârsta de 25 de ani, care domiciliau pe teritoriul localității respective cel puțin 5 ani.
- Candidații pentru alegerea consiliilor raionale, orășenești (municipale), satești (comunale), precum și a primarilor orașelor și satelor (comunelor), erau propuși de partide, organizații social-politice și de blocurile electorale. Era prevăzută propunerea candidaților independenți.

- Primarii se alegeau în baza votului majoritar simplu, în caz de necesitate se organiza al doilea tur de scrutin.
- Consilierii se alegeau în baza sistemului proporțional, fiecare localitate – raion, municipiu, oraș sau sat fiind o circumscripție electorală cu mai multe mandate. Numărul de mandate pentru fiecare circumscripție era determinat de legea administrației publice locale.

Puterea consolidată a PDAM a început să dea fisuri odată cu apropierea expirării, în 1996, a mandatului de cinci ani al primului Președinte al Republicii Moldova, Mircea Snegur. La 16 mai 1996, Parlamentul a adoptat Legea nr. 833-XIII privind alegerile pentru funcția de Președinte al Republicii Moldova. Legea, de fapt, a dezvoltat prevederile Articolului 78 al noii Constituții, care prevedea următoarele:

- Președintele Republicii Moldova este ales prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat.
- Pentru funcția de Președinte al Republicii Moldova pot candida cetățenii Republicii Moldova care au împlinit vârsta de 35 de ani, au locuit sau locuiesc pe teritoriul ei nu mai puțin de 10 ani și posedă limba de stat. Modul de propunere a candidaților este stabilit prin lege organică.
- Este declarat ales candidatul care a întrunit cel puțin jumătate din voturile alegătorilor ce au participat la alegeri.
- În cazul în care nici unul dintre candidați nu a întrunit această majoritate, se organizează al doilea tur de scrutin, între primii doi candidați stabiliți în ordinea numărului de voturi obținute în primul tur. Este declarat ales candidatul care a obținut cel mai mare număr de voturi, cu condiția că numărul acestora e mai mare decât numărul voturilor exprimate împotriva candidatului.

La alegerile prezidențiale ordinare din 17 noiembrie – 1 decembrie 1996 au participat nouă candidați. Printre aceștia și cei trei conducători de cel mai înalt rang: Președintele în exercițiu, Mircea Snegur; Prim-ministrul, Andrei Sangheli; și Președintele Parlamentului, Petru Lucinschi. În al doilea

tur de scrutin victoria i-a revenit lui Petru Lucinschi, care l-a învins pe Mircea Snegur. Victoria respectivă s-a datorat în mare măsură suportului pe care Petru Lucinschi l-a avut în turul doi din partea liderului Partidului Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM), Vladimir Voronin. De fapt, din punct de vedere politic alegerile prezidențiale din 1996 au marcat începutul declinului PDAM și ascensiunii PCRM, lucru care s-a manifestat plenar în cadrul alegerilor parlamentare ordinare din 22 martie 1998.

Pregătirile pentru alegerile parlamentare ordinare din 1998 aveau să se desfășoare pe fundalul unor discuții referitoare la necesitatea comasării scrutinelor pe motiv de lipsă a resurselor financiare pentru desfășurarea, practic anuală, a alegerilor, fie ele parlamentare, prezidențiale sau locale. Un impediment în acest sens era faptul că un șir de proceduri electorale, moduri de constituire a organelor electorale, termene de efectuare a operațiunilor electorale erau diferite pentru alegerile parlamentare, prezidențiale, locale și referendumuri.

În circumstanțele menționate, Fundația Internațională pentru Sisteme Electorale (IFES) a propus conducerii Parlamentului Republicii Moldova suportul pentru elaborarea unui Cod electoral, care să corespundă celor mai înalte standarde internaționale în materie electorală, să unifice toate procedurile, dar să păstreze abordările și voința politică a autorităților moldovene, consacrate în cele patru legi ce guvernaseră procesul electoral pînă în 1996. Parlamentul a acceptat propunerea IFES, care a angajat doi experți internaționali cu o vastă experiență în domeniul electoral și o bună cunoaștere a practicilor electorale din Republica Moldova: Daniel Finn și Paul DeGregorio, pentru a elabora proiectul Codului electoral. În iunie 1997 proiectul în cauză i-a fost prezentat Comisiei juridice, numiri și imunități. Șeful acesteia, Victor Cecan, a constituit un grup de lucru din componența căruia au făcut parte: Corneliu Gurin, Ion Creangă, Andrei Funieru și Alexandru Cobzaru. Acest grup de lucru nu doar a adaptat proiectul elaborat de experții internaționali la potențialul financiar și administrativ al Republicii Moldova pentru organizarea alegerilor, dar l-au dezvoltat creativ⁴.

4 Dorin Tudoran, Codul (Vocea Civică nr.6(15), noiembrie - decembrie 1997)

În consecință, la 21 noiembrie 1997 a fost adoptată Legea nr. 1381-XIII Codul electoral, care a menținut, practic, sistemul electoral pentru toate tipurile de alegeri, dar a unificat toate procedurile electorale. Singura schimbare majoră s-a referit la introducerea pragului electoral pentru candidații independenți la alegerile parlamentare. Acest lucru a reprezentat mai mult o curiozitate legislativă, decît o manifestare deliberată de voință. La redactarea post-votare a textului Codului electoral a fost omisă fraza referitoare la neaplicarea pragului electoral pentru candidații independenți. Însă la cerința Comisiei Electorale Centrale, adresată Parlamentului, să interpreteze articolul respectiv, legislativul a optat în favoarea pragului electoral pentru independenți.

După adoptarea Codului electoral în 1997, acesta a suferit multiple amendări. Cele mai importante se referă la eliminarea, în anul 2000, a titlului dedicat alegerilor prezidențiale, ca urmare a reformei Constituționale și trecerii la alegerea indirectă a șefului statului. În 2016, Curtea Constituțională a anulat reforma electorală din 2000 și a dispus revenirea la alegerea directă a șefului statului. În 2010 a avut loc o amplă revizuire și îmbunătățire a prevederilor Codului electoral, dar și renunțarea la formula d'Hondt de distribuire strict proporțională a mandatelor de deputați în Parlament. Începînd cu anul 2010, mandatele de deputați în Parlament se distribuie în strictă conformitate cu procentajul de voturi acumulate de concurenții ce depășesc pragurile electorale, iar mandatele nealocate concurenților ce nu au depășit pragurile electorale se redistribuie egal celor care au acces în Parlament. În anul 2017, Parlamentul a decis schimbarea sistemului electoral proporțional în unul paralel. Efectele acestei schimbări vor ieși la iveală în cadrul următorului exercițiu electoral parlamentar, programat pentru anul 2018.

III. Evoluția sistemului electoral în spațiul dintre Prut și Nistru⁵

3.1. Prima experiență electorală în spațiul dintre Prut și Nistru

Teritoriul dintre Prut și Nistru – parte componentă a Principatului Moldovei – la începutul secolului al XIX-lea a fost inclus în sistemul politic al Imperiului Rus. Din 1813 acest teritoriu a purtat denumirea de Basarabia, bucurându-se o foarte scurtă perioadă de timp de o anumită autonomie (1818-1828), ulterior fiind transformată în gubernie. În acea vreme Rusia nu dispunea de un sistem electoral, deși existase tentative (1808-1810) de introducere a unui sistem de alegeri. În ultimă instanță s-a renunțat la această idee, revenindu-se la ea abia peste aproximativ un secol (1904-1906), când a fost adoptată o primă lege specială despre alegerile în Duma de Stat, în care a fost utilizat sistemul censitar și curial, extins și asupra Basarabiei.

În același timp, cele trei județe din sudul Basarabiei care, conform hotărârilor Conferinței de la Paris (1856), au fost restituite Principatului Moldovei, au beneficiat de participarea la procesul politic încă la mijlocul secolului al XIX-lea, când s-a înfăptuit unificarea Principatelor Românești (în 1859, prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza în calitate de domnitor al Moldovei și Țării Românești).

În conformitate cu prevederile Convenției privind organizarea definitivă a Principatelor Române Moldova și Țara Românească din 7/19 august 1858 și ale anexei intitulată „Situățiile electorale“ (7/19 august 1858), cu Legea electorală adoptată pe 3 iulie 1864 și cu Legea electorală din 30 iulie 1866, populația din sudul Basarabiei a participat atât la alegerile pentru Divanul

⁵ acest capitolul a fost întocmit în baza lucrării “Evoluția pluripartitismului pe teritoriul Republicii Moldova”, (autori: Mihai Cernencu, Igor Boțan) <http://www.e-democracy.md/files/evolutia-pluripartitismului-2009.pdf>

ad-hoc, cît și la alegerile ulterioare pentru Parlamentul României. Această participare a continuat pînă în 1878, cînd Congresul de la Berlin a decis ca cele trei județe din sudul Basarabiei să fie retrocedate imperiului țarist. Din această perioadă și pînă în 1905-1906, populația acestor județe, dar și a întregii Basarabii nu a participat la activități politice legate de alegeri, în afara celor pentru zemstve – organe ale administrației publice locale, sistem electoral specific rusesc –, deoarece, în conformitate cu regulamentul din 1864, instituțiile zemstvei aveau un caracter exclusiv electiv. Potrivit regulamentului în cauză, electoratul era repartizat în trei colegii sau congrese, care alegeau consilierii adunărilor județene de zemstvă. Aceste trei colegii erau: colegiul proprietarilor de pămînt din județ; colegiul orășenilor; colegiul comunităților sătești. Sistemul electoral pentru alegerea zemstvelor era bazat pe două principii fundamentale – principiul colegiilor și principiul censitar, adică pe censul de avere.

3.2. Sistemul electoral pentru alegeri în Duma de Stat

Evoluțiile social-politice de la începutul secolului al XX-lea (1905-1907) au creat condiții pentru ca Rusia să accepte crearea unui organ reprezentativ al puterii și legalizarea activității opoziției politice în țară. Legalizarea a permis ca, într-o perioadă scurtă de timp, să fie puse bazele unui sistem pluripartitist destul de limitat, dar care a influențat de multe ori mersul vieții politice și conducerea statului.

Legea pentru alegerea Dumei de Stat a fost emisă pe 11 decembrie 1905, înlocuind-o pe cea din 6 august 1905, care era mai restrictivă în multe aspecte, inclusiv referitor la censul de vîrstă. Nu aveau dreptul de a participa la alegeri femeile, tinerii de pînă la 25 de ani, militarii, țărani argați, cei care nu erau deținători de imobil, persoanele ce închiriau un imobil sau stăteau în gazdă, o parte dintre muncitori și așa-numiții „inorodți” (subiecții non-ruși). Alegerile nu erau directe, desfășurîndu-se în mai multe etape. Mai întii, erau aleși electorii (vîborșciki), iar aceștia, la rîndul lor, alegeau la adunarea gubernială deputații în Dumă. Existau patru curii (cu alte cuvinte, colegii): I – moșierii, II – orășenii, III – țărani, IV – muncitorii. Pentru primele două colegii erau prevăzute două etape de votare, pentru muncitori – trei, iar pentru țărani – patru. Sistemul era conceput astfel, încît un vot al moșierului să fie

egal cu două voturi ale alegătorilor orășeni, cu 15 voturi ale țăranilor și cu 45 de voturi ale muncitorilor. În general, urmau să fie aleși 524 de deputați, însă la prima sesiune din primăvara anului 1906 au participat 440, apoi, în luna iulie a aceluiași an – 449 de deputați). Prima Dumă a cerut: amnistierea celor arestați, responsabilitatea miniștrilor față de parlament, votul universal în locul sistemului censitar și curial, împrăștierea țăranilor etc. În domeniul problemelor naționale, Duma s-a arătat foarte moderată, cerînd numai egalitatea în drepturi a tuturor naționalităților. Nici una dintre aceste cereri nu a fost însă acceptată, urmînd votul de neîncredere, demisia guvernului și dizolvarea Dumei pe 8 iulie 1906.

Pe 20 februarie 1907, a fost convocată Duma a doua, însă și ea a repetat soarta celei dintîi și pe 3 iunie a aceluiași an și-a încheiat activitatea. Odată cu încălcarea ordinii constituționale, „în virtutea puterii istorice a țarilor ruși“, a fost decretată o nouă lege electorală. Prin această lege nouă, venită subit, se dădea preponderență nobilimii, se reducea reprezentarea țăranilor și se declara că Duma trebuie să fie „rusă în spirit“, micșorîndu-se numărul deputaților de la periferiile imperiului. Duma a treia (din 1 noiembrie 1907) și a patra (1912) au fost supuse unui control total. Cu toate că au conlucrat cu guvernul, nu au putut face nici o schimbare radicală.

Analizînd tipul sistemului electoral utilizat în acea perioadă în Rusia, putem trage mai multe concluzii. În primul rînd, alegerile erau indirecte și se înfăptuiau în mai multe etape, reprezentînd în mod inegal categoriile sociale, iar condiția de bază pentru participarea la alegeri era censul de avere, din cauza căruia majoritatea supușilor nu aveau dreptul de a lua parte la procesul electoral. În plus, pe lîngă censul de avere, se mai înainta și cererea de plată a unui impozit, ceea ce însemna că supușii erau atrași în cîmpul legii electorale conform unui criteriu fiscal. În legătură cu acest fapt, este cazul să vorbim despre un sistem nu doar censitar, ci și de un sistem electoral bazat pe principiul censului de avere-impozitare. Deci, sistemul electoral era determinat nu numai de drepturi diferite, acordate pentru diferite categorii sociale, dar și de faptul că erau prevăzute diferite norme de reprezentare a diferitelor regiuni ale Rusiei. Inegalitatea se manifesta nu numai prin reprezentarea diferită a centrului și a periferiilor, dar și prin faptul că diferitelor gubernii li se oferea posibilitatea să aleagă un număr diferit de membri ai Dumei de Stat, chiar și din considerentul că circumscripțiile nu erau constituite în așa fel încît să

reprezintă un număr, dacă nu egal, atunci cel puțin comparabil de alegători.

În al doilea rînd, sistemul electoral care a fost utilizat în perioada 1906-1917 poate fi, totuși, inclus în categoria celor majoritare. Circumscripțiile generale lipseau. Okrugul (circumscripția) electoral principal era gubernia, iar membrii Dumei de Stat erau numiți, deseori, reprezentanți ai guberniei respective. Cu toate neajunsurile pe care le avea, sistemul electoral rusesc asigura reprezentativitatea în parlament. Afirmția este valabilă cel puțin cu raportare la alegerile pentru prima și a doua Dumă.

3.3. Reprezentarea Basarabiei în Duma de Stat

Așa cum s-a menționat, potrivit legii electorale alegerile aveau loc în mai multe etape. Deputații erau aleși de adunarea alegătorilor guberniali. Conform primei legi din 1905, Chișinăul își alegea un deputat aparte, principiu admis pentru toate orașele mari ale Rusiei. Restul de opt deputați basarabeni se alegea de sus-numita adunare. Noua lege din decembrie 1905 a suprimat însă acest privilegiu al orașului Chișinău. Toți cei nouă deputați ai Basarabiei urmau să fie aleși de adunarea electorilor (vîborșciki) guberniali.

Numărul alegătorilor, ce formau această adunare din Chișinău, după noua lege, a fost redus de la 120 la 115. O mențiune aparte merită și următorul fapt: contrar tendinței generale de reducere, numărul alegătorilor (electorilor) din două județe a fost mărit: în județul Chișinău – de la 11 la 18 și în județul Bălți – de la 14 la 15. Noua lege menținea sistemul electoral censitar și curial, însă întărea influența nobilimii într-o măsură atît de mare, încît un cronicar al timpului a caracterizat această lege ca „dictatură politică a nobilimii“. Basarabia a suferit esențial în urma acestei legi, deoarece numărul reprezentanților țărănimii în adunarea alegătorilor (electorilor) guberniali s-a coborît de la 43 la 23. Mai însemnată a fost schimbarea pentru județul Akkerman. I se recunoștea dreptul de a avea doar cinci alegători din partea țărănimii, în loc de 12 pe care îi avusese anterior. La jumătate s-a redus și reprezentarea țărănimii în județele Hotin, Bender, Ismail. Iar în județul Bălți, numărul alegătorilor s-a redus de la trei la doi. Situația nu s-a schimbat doar în județele Chișinău și Orhei (cîte doi alegători). Explicația ar fi că în județul Chișinău și Bălți moșierii erau considerați de puterea centrală supuși și loiali,

iar țăranimea din aceste județe, precum și din județul Orhei, era privită ca cel puțin inofensivă. Mai multă „grijă” era purtată județului Cetatea Albă, atît în privința moșierilor, cît și în privința țăranimii, după cum am văzut mai sus.

Care a fost rezultatul alegerilor parlamentare în Basarabia? Cine au fost aleși și pe cine reprezentau cei aleși? Alegerile pentru prima Dumă au fost foarte grele. Toți își dădeau seama de importanța alegerilor, mai ales guvernul. De aceea, s-au făcut diferite presiuni și violențe asupra celor care urmau să participe la alegeri. Au fost alese următoarele persoane: F.A. Seffer, învățător din grupul muncii (așa-zis „trudovik”), V.V. Ianovski și L.E. Siținski, marii proprietari (reprezentînd centrul, adică pe constituționaliștii democrați, numiți și cadeți), K.F. Kazimir, un mare mecenat cultural, preotul Vasile Guma, cunoscut filantrop, armeanul A.K. Demianovici, neamțul A.A. Popov, fără partid, dar de dreapta. Semnificativ este și faptul că nu a fost ales nici un reprezentant al etniei majoritare, adică moldovean.

Faptul acesta nu a trecut fără învățăminte pentru opinia publică locală din Basarabia. S-a văzut că e nevoie de o culturalizare politică a cetățenilor. Astfel, apare, pe 24 mai 1906, primul ziar „național-democrat” în limba română, Basarabia, care se pronunța asupra programului prezentat de guvern în Dumă, pentru autonomia Basarabiei, pentru crearea organului ei electiv, Sfatul Țării, pentru limba moldovenească în școală și în administrație, pentru răscumpărarea moșiilor nobililor cu ajutorul Băncii țărănești, în scopul împrumutării țăranimii etc. Cu toate acestea, nici în a doua Dumă, pentru care alegerile s-au efectuat în februarie 1907, moldovenii democrați, pledînd pentru cultura națională a poporului, nu au putut pătrunde în Duma de Stat. Grație ingerințelor și abuzurilor, de data aceasta reușesc să pătrundă în parlament reprezentanții extremei drepte, lucru ce nu s-a întîmplat în guberniile interne ruse, unde procentajele au fost cam aceleași ca și la primele alegeri. Reușesc să intre în a doua Dumă următoarele persoane: P.A. Krușevan, un moldovean din județul Soroca, ziarist cu talent, antisemit reacționar, întemeietor al organizației „adevăraților ruși”, dușman al limbii și culturii românești în Basarabia, V.M. Purișkevici și D.N. Sviatopolk-Mirski, toți de extrema dreaptă; P.N. Krupenski, P.V. Sinadino și moldoveanul Mihai Șoltuz; dintre moderați – armeanul Demianovici, neamțul Wagner, ruteanul Melenciuk. Caracterul pronunțat de dreapta al Dumei, atitudinea față de valorile adevărate ale culturii naționale a poporului din Basarabia, pe care

l-a avut reprezentarea Basarabiei din a doua Dumă, ca rezultat al presiunii guvernului, se transformă într-un fenomen normal și constant la reprezentarea în a treia și în a patra Dumă, alese conform unei noi legi electorale din 1907. În urma punerii în aplicare a acestei legi, în Basarabia nu puteau fi aleși decât numai politicienii de dreapta sau moderați, în tot cazul, cei ce erau gata de o colaborare strânsă cu guvernul. Au reușit să intre în a treia Dumă următoarele persoane: V.M. Purișkevici, P.V. Sinadino, P.N. Krupenski, preotul Ghepețki, A.K. Demianovici, Tretiachenko, Karavasile, Gulikin, un țăran reacționar, incult, însă bine povățuit de deputații drepte și Șmitov (decedat înainte de a călca pragul Dumei).

Lupta electorală pentru a patra Dumă a fost și mai înverșunată. Chiar și Biserica s-a încadrat în această campanie. Episcopul Serafim, dorind să pătrundă în adunarea alegătorilor (electorilor) guberniali, a transformat clerul într-un instrument al luptei politice, iar bisericile au devenit locuri de manifestatii electorale. Rolul hotărîtor în această ofensivă electorală aparținea partidului așa-zis al „centrului“, condus de A.N. Krupenski. Era în plină acțiune și aparatul polițienesc. În a patra Dumă au intrat următoarele persoane: G.M. Blajievski, principele D.N. Sviatopolk-Mirski, P.V. Sinadino, F.I. Senic, E.F. Surucean. Din cauza luptei pentru influența politică, care s-a încins între familia Krupenski și V.M. Purișkevici, acesta din urmă nu a putut pătrunde în a patra Dumă decât ca deputat al guberniei Kursk, și nu al Basarabiei. Cu alte cuvinte, reprezentanții Basarabiei erau cu totul străini intereselor poporului băștinaș. Trecînd în revistă activitatea Dumei, inclusiv cea referitoare la Basarabia, nu putem găsi, din păcate, nici o decizie cît de cît importantă, în afară de legea din 1 iulie 1912 privitoare la ordinea de administrare a moșiilor mănăstirilor închinat și de repartizare a veniturilor lor, care a normalizat exploatarea acestei gospodării mari și a ameliorat situația țăranilor, arendași ai moșiilor respective. Această chestiune a pornit din inițiativa lui M.V. Purișkevici, membru în zemstva gubernială a Basarabiei, iar în Dumă a fost susținută mai ales de P.V. Sinadino și de preotul Ghepețki. De fapt, acesta a fost rezultatul cel mai notabil al activității legislative a Dumelor pentru Basarabia la sfîrșitul dominației țariste asupra acestei provincii și nici nu putea să fie altul în acea conjunctură internă. Plecînd de la cele spuse mai sus, putem trage o concluzie generală. Trăsătura esențială și distinctivă a sistemului electoral rusesc, introdus în timpul evenimentelor de la 1905-1907, a fost că apariția, implementarea și dezvoltarea lui s-a datorat strictamente

conjuncturii politice de atunci. Așadar, la temelia primului parlament rusesc (Duma de Stat) a stat, în mare parte, intenția de a detensiona societatea în urma evenimentelor de la 1905, dar și a înfringerii suferite de ruși în războiul cu Japonia. Apariția parlamentului în Rusia poate fi privită doar într-o foarte mică măsură drept rezultat obiectiv al dezvoltării instituțiilor democratice (de exemplu, guvernarea orașelor și a zemstvelor).

Această situație a determinat împuternicirile extrem de limitate ale Dumei și ale sistemului electoral al imperiului țarist, care excludea din corpul electoral majoritatea populației, nu reflecta situația politică reală, nu putea asigura reprezentativitatea parlamentului. Scopul real al acestor măsuri a fost să nu permită crearea adevăratelor instrumente democratice, să creeze numai impresia de atragere a populației la actul guvernării. Deoarece finalitatea acestui sistem electoral era doar de a mima democratizarea instituțiilor statului, nu este de mirare că pretinsa intenție de normalizare a situației social-politice din Rusia de la începutul secolului al XX-lea a eșuat lamentabil. Chiar dacă apariția Dumei a contribuit la detensionarea parțială a situației explozive din țară și la păstrarea autocrației, existența ei nu a fost de lungă durată, este vorba de numai 12 ani. Această situație era legată de faptul că parlamentul de la Sankt-Petersburg era păgubos nu doar sub aspectul reprezentativității, ci din punctul de vedere al funcțiilor și prerogativelor legislative. Iar acele mici câștiguri realizate în anii 1905-1906 nu numai că nu au fost consolidate, dimpotrivă, s-a înregistrat un considerabil regres. Faptul că țarul Nikolai al II-lea nu se putea împăca chiar și cu un parlament atît de slab, cum era pe atunci Duma, „condusă” fătîș de el, ca și inconsecvența Dumei însăși, au contribuit inerent la năruirea și prăbușirea monarhiei în Rusia.

3.4. Sistemul electoral după revoluția din februarie

După revoluția din februarie 1917, Guvernul Provizoriu a lansat ideea convocării Adunării Constituante a întregii Rusii, idee ce a fost acceptată de toate păturile sociale. Societatea nutrea speranța că Adunarea Constituantă, aleasă în mod democratic pe baza sufragiului universal, egal, secret și liber, va fi unicul organ legislativ cu împuterniciri să soluționeze problemele cardinale ale timpului: problema păcii, cea a pămîntului, principiile organizării statale etc. Sistemul electoral utilizat în 1917, numit de unii și de tranziție, purta un

caracter destul de progresist, fiind bazat pe principiile dreptului general, egal, direct și secret, care în acel timp era încă nerecunoscut în multe state ale lumii. Femeile căpătau în premieră dreptul de vot. Sistemul nu era însă lipsit de deficiențe, printre care și repartizarea imperfectă a circumscripțiilor electorale. Numai acest neajuns aducea prejudicii serioase principiului alegerilor egale.

În Basarabia, în acea perioadă s-au înfiripat secții locale ale partidelor, au apărut noi formațiuni politice, diverse uniuni profesionale, culturale, de binefacere etc. Aceste noi organe și organizații se deosebeau prin programele lor, prin viziunea asupra dezvoltării evenimentelor, prin metodele lor de muncă, însă toate forțele mai mult sau mai puțin afirmate pe arena vieții publice din ținut aveau ca reper Adunarea Constituantă. În presă se dădeau explicațiile de rigoare, pentru ca populația să înțeleagă sensul și menirea adevărată a Constituantei. „Această Adunare va fi singurul așezămînt dătător de legi pentru așezarea formelor noi de viață și a tuturor rînduielilor în țări și numai după ce își va aduce hotărîre se vor schimba toate rînduielile în țări și se va hotărî și treaba pămîntului“, citim într-o adresare către țărănimea din Basarabia, publicată în „Cuvînt moldovenesc”.

Cu toate acestea, în primăvara și vara anului 1917, problema Constituantei, din cauza tergiversărilor în elaborarea legilor corespunzătoare, nu figura încă printre preocupările cele mai stringente. Intenționînd să construiască un stat bazat pe lege, Guvernul Provizoriu a început să-l ridice de jos în sus, adică să pornească de la formarea organelor locale. Alegerile în dumele orășenești și în zemstve, care s-au desfășurat în Basarabia pe data de 15 august, erau privite ca o repetiție a viitoarelor alegeri în Constituantă, iar crearea unor organe locale de conducere democratică – drept o necesitate imperioasă pentru organizarea unor alegeri echitabile pentru înalta Adunare. La aceste alegeri au participat, în orașul Chișinău, peste 27,3 de mii de alegători din cei peste 57,3 de mii, iar numărul de mandate în Duma orășenească a fost distribuit conform rezultatelor alegerilor, după cum urmează:

- Blocul partidelor socialiste – 60 mandate;
- Uniunea partidelor creștine – 13;
- Organizația sionistă – 11;
- Organizația moldovenească unită – 6;
- Partidul Libertății Poporului – 6 ș.a.

Succesul repurtat de gruparea organizațiilor socialiste în alegerile în Duma orașenească (peste 15 mii de voturi) din Chișinău putea fi interpretat și ca un pronostic aproximativ al rezultatelor luptei pentru viitoarele locuri în Adunarea Constituantă. Atît absența a circa 30 de mii de alegători la urnele de votare pentru locale, cît și proasta organizare a alegerilor, care nu s-au efectuat la timp, puna, evident, în pericol și alegerile în Constituantă, fixate definitiv, printr-o hotărîre a Guvernului Provizoriu din 9 august 1917, pentru ziua de 13 noiembrie, iar convocarea Adunării Constituante – pentru ziua de 28 noiembrie 1917.

În luna martie, Guvernul Provizoriu a creat o comisie specială, împuternicită cu elaborarea proiectului Regulamentului pentru alegerile în Constituantă. Mai întii, Regulamentul pentru alegerile în Adunarea Constituantă a stabilit censul de vîrstă pentru populația civilă la 20 de ani, iar pentru militari și mai puțin – la 18 ani. De dreptul de vot se bucurau toți cetățenii de vîrsta respectivă fără deosebire de sex, confesiune, rasă, cu excepția bolnavilor mintali, surdomușilor, dezertorilor ș.a. Conform datelor statistice, aproximativ 100 de mii de alegători alegeau un singur deputat. Tot teritoriul Rusiei a fost divizat în 73 de circumscripții electorale, care urmau să trimită în Adunarea Constituantă 700 de deputați.

Gubernia Basarabia a avut circumscripția ei, în care alegerile urmau să se desfășoare pe baza reprezentării proporționale. În vara anului 1917, a fost alcătuită o comisie electorală centrală, în fruntea căreia Guvernul Provizoriu l-a numit pe F.F. Kokoșkin, secretar fiind desemnat N.N. Avinov. Misiunea principală a acestei comisii consta în pregătirea și organizarea alegerilor în Adunarea Constituantă. În același timp, au început să fie create comisii de circumscripție. Cea din Chișinău și-a început activitatea la sfîrșitul lunii septembrie în frunte cu L.E. Sișinski. Comisarii de județe urmau să creeze comisiile electorale județene compuse din cîte doi judecători și cîte doi membri ai conducerii orașenești și județene. Prerogativa de bază a comisiilor de județ consta în divizarea județelor în sectoare electorale, în așa mod încît să cuprindă cîte 2000 de alegători.

Listele alegătorilor urmau să fie pregătite pînă la data de 3 octombrie 1917, ca pînă la 10 octombrie să fie expuse în sectoarele electorale, pentru ca cetățenii să ia cunoștință de ele. Iar listele militarilor urmau să fie prezentate pînă la 1 octombrie 1917. Pentru buna organizare a alegerilor, la dispoziția

comisiei electorale de circumscripție a fost pusă o parte din suma de bani necesară și două vagoane de hîrtie. Urmau să fie găsite și celelalte mijloace necesare pentru asigurarea cu cele necesare a peste 1,5 milioane de cetățeni cu drept de vot. Conform Regulamentului adoptat de Guvernul Provizoriu, Basarabia trebuia să aleagă în Adunarea Constituantă 13 deputați. Același Regulament prevedea și modalitatea de înaintare a candidaților. Așa spre exemplu, 100 de alegători aveau dreptul să propună pentru alegeri o listă proprie cu 13 candidați. Aceste liste trebuiau să fie prezentate comisiei electorale de circumscripție pentru înregistrarea oficială nu mai tîrziu de 13 octombrie 1917.

Adoptarea Regulamentului pentru alegeri și fixarea termenelor scrutinului și convocării Adunării Constituante a dat o orientare clară și mai coerentă activității forțelor politice din ținut. Toate forțele politice s-au angajat în campania electorală pentru Adunarea Constituantă. Ca și în alegerile locale, unele forțe politice au utilizat cu succes tactica „blocurilor electorale“, implementată de organizațiile socialiste în alegerile municipale, fiecare dintre formațiunile social-politice din Basarabia asumîndu-și obligația de a promova lista proprie de candidați. Din 18 liste care au fost prezentate inițial, comisia electorală de circumscripție a înregistrat numai 13. În alte circumscripții din Rusia, de pildă în Samara, au fost înaintate 95 de liste, în Volîn – 30, în Viatka – 27. Numărul din Basarabia (13) era aproape de cifra medie pe țară (15). Listele prezentate pentru alegerea în Adunarea Constituantă pot fi grupate convențional după mai multe criterii, inclusiv social-politic, național, profesional și geografic. Chiar de la bun început, ca și în majoritatea regiunilor Rusiei de după revoluție, viața social-politică în Basarabia evolua sub lozincile cele mai importante ale timpului, care exprimau esența problemelor: „Toată puterea în mîinile Adunării Constituante!“, „Pămînt țăranilor!“, „Pace democratică fără anexiuni și contribuții!“. Odată cu constituirea unei mișcări naționale și cu apariția Partidului Național Moldovenesc la începutul lui aprilie 1917, mișcarea de emancipare națională din Basarabia a cunoscut o nouă amploare. Ideile de bază ale PNM deveneau un adevărat generator al spiritului de emancipare națională. Ele puteau fi rezumate la cererea de autonomie pentru Basarabia, de organ electiv – Sfatul Țării și de la școală națională ș.a. Ideile acestea și-au găsit imediat susținători în rîndurile basarabenilor reprezentînd diferite clase sociale. Aspirațiile și adeziunile basarabenilor s-au manifestat în cadrul unui

șir de adunări, mitinguri și congrese guberniale ale preoțimii, învățătorilor, ostașilor moldoveni, cooperatorilor, țăranilor ș.a., desfășurate începînd cu primăvara anului 1917.

Organizațiile și uniunile angajate în campania electorală pledau pentru anumite platforme social-economice, politice și naționale. Congresul gubernial al țăranilor a desemnat 14 candidați (al 14-a – de rezervă) la alegerile în Adunarea Constituantă, și anume, pe I.C. Inculeț, adjunctul comisarului gubernial, pe P.V. Erhan, președintele Comitetului executiv gubernial al Sovietului de deputați al țăranilor, pe T.V. Catoros, ofițer, pe V.M. Rudiev, președintele adjunct al Comitetului executiv gubernial, pe P.V. Cojocari, ofițer, membru al Comitetului executiv central moldovenesc al Sovietului de deputați al soldaților, marinarilor și ofițerilor, pe I.I. Stepanov, membru al Comitetului executiv central al Sovietului de deputați al țăranilor din toată Rusia, pe St.V. Arman, membru al Comitetului executiv gubernial, pe P.N. Halippa, redactorul ziarului „Cuvînt moldovenesc”, pe I.M. Tihohod, agricultor, membru al Comitetului executiv gubernial, pe N.G. Budnicenko, agricultor, membru al Sovietului, pe Gh.V. Pîntea, ofițer, președintele Comitetului Central Militar Moldovenesc, pe Diaconovici, politehnician, membru al Sovietului, pe I.G. Berlinski, agricultor, membru al Sovietului, pe F. Nikitiuk, învățător. Eterogenă sub aspect național și social, lista nr. 1 nu era omogenă nici în ceea ce privește convingerile politice ale candidaților, printre care erau și membri ai partidului eser (Inculeț, Arman) și ai Partidului Național Moldovenesc (Halippa), și ai Comitetului Central Militar Moldovenesc (Cojocari, Pîntea). Însă ceea ce-i unea pe toți era buna înțelegere a intereselor țăranilor, care au fost puse mai presus decît cele de partid, fapt ce le-a permis candidaților să se situeze pe o platformă comună. O parte dintre aceștia au contribuit substanțial și la deschiderea ședințelor Sfatului Țării din 21 noiembrie 1917. Mai important este că aceasta a jucat un anumit rol în campania lor electorală, sporind autoritatea candidaților în ochii țărănimii. După răsturnarea Guvernului Provizoriu de către bolșevici, act ce nu a fost salutat de reprezentanții țărănimii, Comitetul executiv gubernial al Sovietului de deputați al țăranilor și-a confirmat poziția sa anterioară referitoare la necesitatea formării unui guvern socialist omogen care, pînă la convocarea Constituintei, să promoveze o politică mai consecventă.

O altă forță politică influentă în Basarabia, Organizația socialiștilor revoluționari, canalizându-și eforturile în direcția luptei pentru mandatele de deputați, în conformitate cu programul de partid, milita pentru convocarea în timp util a înaltei Adunări, care să decreteze, în primul rînd, instituirea republicii democratice și socializarea pămîntului. De altfel, concepția eserilor din ținut a fost expusă mai pe larg și la congresul al II-lea gubernial al acestora din 18-20 noiembrie 1917, la care s-a cerut „înlocuirea imediată a guvernului iresponsabil bolșevic de către o putere socialistă omogenă împuternicită de întreaga democrație revoluționară“, în care reprezentanții partidului bolșevic ar fi fost admiși numai „în mod personal“. Sarcinile noii autorități constau în „politica energică în scopul încheierii neapărate a păcii democratice, în transmiterea pămîntului sub egida comitetelor agrare democratizate, în restabilirea deplină a libertăților cetățenești, în lupta cu contrarevoluția și anarhia și convocarea la timp a Adunării Constituante“. În viziunea eserilor, numai Adunarea Constituantă – „izvorul adevărat al puterii poporului“ – avea dreptul „să încheie pacea, să consolideze și să lărgască toate cuceririle revoluției ruse“. Observăm un fenomen destul de interesant în această campanie electorală pentru Adunarea Constituantă din 1917. Reprezentanții socialiștilor revoluționari, dar și ai altor partide de aceeași factură, necunoscînd îndeaproape obiceiurile, tradițiile și grijile localnicilor, neposedînd limba populației majoritare, care recunoștea mai mult autoritatea Sovietului țărănimii și a Partidului Național Moldovenesc, se străduiau să cucerească cel puțin simpatia populației nemoldovenești, adică mizau pe votul etnic. De altfel, în campania electorală, eserii recomandau detașamentelor lor de agitatori să desfășoare munca de agitație „cu preponderență printre soldați“. Pentru grupurile etnice de pe teritoriul Basarabiei, eserii cereau dreptul „la formarea unităților autonome cu independență deplină în limitele cultural-naționale“. Aceste cerințe fuseseră discutate și formulate la Congresul Militar Moldovenesc din 20-27 octombrie 1917. Conformîndu-se situației, eserii au salutat întemeierea Sfatului Țării, dar au subliniat caracterul provizoriu al acestui organ, ce trebuia mai apoi să fie ales prin vot de populația matură din ținut pe baza reprezentării proporționale.

3.5. Alegerea Sfatului Țării

Dacă pentru alegerea Adunării Constituante era utilizată legislația Guvernului Provizoriu, apoi pentru alegerile în organul gubernial, Sfatul Țării, a fost elaborată o legislație specială pornind de la situația social-politică și demografică a Basarabiei. Din cauza că organizațiile militare erau numeroase, Comitetul Central Executiv Militar Moldovenesc, constituit în iulie la Chișinău, a hotărât convocarea unui congres al organizațiilor militare ce reprezentau populația Basarabiei pe fronturile Primului Război Mondial. Numărul total este estimat la 300 000–350 000 de ostași mobilizați, care se aflau în garnizoanele din Odesa, Kiev, Nikolaev, Iași etc. Congresul a avut loc între 21 și 27 octombrie la Chișinău. La congres au participat aproape 1000 de delegați, care au fost anunțați prin intermediul ziarului „Soldatul moldovean”. Tot aici s-a decis și modalitatea de alegere a Sfatului Țării (chiar au fost aleși primii 44 deputați), iar ca principiu de bază a fost luată structura națională a Basarabiei și reprezentarea partidelor politice și a organizațiilor obștești în gubernie. Fiecare partid politic, grup social, mișcare națională, cooperatistă, studențească, feministă, uniune de breaslă, societate culturală etc. aveau un anumit număr de mandate în Sfatul Țării.

Congresul a mai desemnat un birou special pentru organizarea Sfatului Țării în frunte cu Vasile Țanțu. Acest birou a repartizat cele 36 de mandate pentru reprezentanții minorităților în felul următor: 10 – ucrainenilor, 10 – evreilor, 2 – țiganilor, 2 – nemților, 5 – velikorușilor, 2 – bulgarilor, 1 – găgăuzilor, 1 – armenilor, 1 – grecilor. Organizațiile militare din Odesa au obținut 4 locuri, Liga democrat-creștină a femeilor – un loc, Sovietul de deputați al muncitorilor și soldaților – 3 locuri, PNM – 3 locuri, asociația ziaristilor – un loc etc. În total, au fost repartizate 195 de mandate. Chiar dacă această lege nu era perfectă, totuși, în condițiile Basarabiei, situată în apropierea locului de desfășurare a acțiunilor militare, cu zeci și sute de mii de militari dislocați în provincie, pe fundalul dezintegrării frontului român al armatei ruse și al consecințelor nefaste pe care le aveau aceste fenomene, ea permitea organizațiilor social-politice, asociațiilor profesionale, etnoculturale să-și delege reprezentanții în organul suprem al guberniei.

3.6. Sistemul electoral din perioada 1918-1938

Pe 3/16 noiembrie 1918 a fost adoptat decretul lege privind votul universal (dar numai pentru bărbați), egal, direct, secret și obligatoriu, iar în 1923 era promulgată Constituția care va consfinți regimul politic din România, și anume democrația parlamentară. De fapt, decretul lege privind votul universal a lichidat sistemul bipartitist instaurat în România după adoptarea Constituției din 1866. Astfel s-a ajuns la un sistem pluripartitist, de dreptul de vot bucurându-se de acum înainte circa trei milioane de cetățeni, o cifră mult mai mare decât cea înregistrată până la adoptarea acestei legi. A fost anulat sistemul censitar și de colegii.

Constituția din 1923 prevedea, în art. 33: „Toate puterile statului emană de la națiune, care nu le poate exercita decât numai prin delegațiune și după principiile și regulile așezate în constituțiunea de față“. Ea avea la bază principiul separării puterilor în stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească: „Puterea legislativă se exercită în colectiv de Rege și Reprezentațiunea Națională. Reprezentațiunea Națională se împarte în două Adunări: Senatul și Adunarea Deputaților“. Totodată, se făcea precizarea că „membrii Adunărilor reprezintă națiunea“ (art. 42). Adunarea Deputaților se compunea din deputați aleși de cetățenii majori, prin vot universal, egal, direct, obligatoriu și secret pe baza reprezentării minorităților.

Legislația electorală prevedea ca dreptul de vot, precum și drepturile politice în general, să fie acordate numai bărbaților care au atins majoratul (de la 21 de ani în sus). Pentru a fi eligibil în Adunarea Deputaților, potrivit Constituției din 1923, se cerea: să fii cetățean român, să ai exercițiul drepturilor civile și politice, să ai vârsta de 25 de ani împliniți, să ai domiciliul în România. Senatul se compunea din senatori aleși și senatori de drept. Prima categorie era aleasă de cetățenii români care aveau vârsta de 40 de ani împliniți, precum și de membrii consiliilor județene și de membrii consiliilor comunale și urbane (cîte unul din fiecare județ), de membrii Camerelor de Comerț, de Industrie, de Muncă și de Agricultură – cîte unul din fiecare circumscripție și pentru fiecare categorie; în același timp, fiecare Universitate delega cîte un senator, ales prin votul profesorilor.

Erau membri de drept ai Senatului, în virtutea înaltei situații deținute în stat și în Biserică, moștenitorul tronului (de la vârsta de 18 ani împliniți,

cu drept de vot deliberativ de la vârsta de 25 de ani împliniți), președintele Academiei Române, mitropolitul țării, episcopii Bisericii Ortodoxe Române și Bisericii Greco-Catolice, conducătorii confesiunilor recunoscute de stat, câte unul de fiecare confesiune, dacă au fost aleși sau numiți conform legilor țării și reprezentau un număr de peste 20000 de credincioși, precum și reprezentantul superior religios al musulmanilor din Regat. Putem menționa și faptul că mandatul acestor senatori înceta odată cu calitatea sau demnitatea pe care le-o atribuia dreptul. La fel, legea prevedea și faptul că senatori de drept puteau să devină foștii prim-miniștri și miniștri, foștii președinți ai corpurilor legislative care au exercitat această demnitate cel puțin în cursul a opt sesiuni ordinare, foștii senatori și deputați aleși în cel puțin zece legislaturi independent de durata lor, foștii prim-președinți ai înaltei Curți de Casație și Justiție care au ocupat această funcție sau pe cea de președinte la Casație timp de cinci ani, generalii în rezervă și în retragere, cei care au exercitat comanda unei armate în fața inamicului, ca titulari, timp de cel puțin trei luni, cei care au îndeplinit funcția de șef al Marelui Stat Major sau de inspector general de armată (comandant de armată), în timp de pace, cel puțin patru ani, foștii președinți ai Adunărilor Naționale de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, care au declarat Unirea cu România. Creșterea numărului senatorilor de drept a făcut ca interesul partidelor politice pentru acest corp legiuitor să fie scăzut. În practică, lupta electorală s-a desfășurat, în principal, pentru obținerea unui număr cât mai mare de locuri în Adunarea Deputaților, care reflecta situația reală a rezultatelor înregistrate la urne. Iar durata mandatului, atât al deputaților, cât și al senatorilor, era de patru ani.

Legea electorală din 27 martie 1926 prevedea centralizarea rezultatelor și repartiția mandatelor. Dacă pînă atunci acestea se centralizau la nivel de județ, fiind proclamați aleși candidații care au întrunit cel mai mare număr de voturi, noua lege stabilea că voturile se centralizează la nivelul țării și apoi se calculează procentul obținut de fiecare partid în parte, raportat la numărul total al votanților din întreaga țară. Gruparea politică ce obținea cel mai mare număr de voturi, dar nu mai puțin de 40% față de celelalte grupări, era declarată grupare majoritară, iar celelalte grupări – minoritare. Pragul electoral era stabilit la cota de 2%, dar legea admitea și o excepție: se preciza că, din numărul total al mandatelor stabilit pe întreaga țară, se reduceau mandatele atribuite grupărilor minoritare în circumscripțiile unde acestea au întrunit majoritatea absolută, chiar dacă pe întreaga țară nu au

obținut cele 2%. Ceea ce rămânea din numărul lor total se repartiza astfel: gruparea majoritară primea jumătate din numărul mandatelor, iar cealaltă jumătate se împărțea între toate celelalte grupări, inclusiv cea majoritară, proporțional cu procentele de voturi obținute de fiecare dintre ele. În cazul în care nici o grupare nu se declara majoritară, mandatele se împărțeau între toate grupările proporțional cu procentul obținut de fiecare dintre ele. În total, erau 387 de deputați și 254 de senatori (dintre care 113 aleși de colegiul universal). Această lege afecta egalitatea votului, deoarece puterea de desemnare a votului dat grupării majoritare era mai mare decât a celui dat grupărilor minoritare. Spre exemplu, în alegerile parlamentare din 1932, gruparea majoritară a fost Partidul Național Țărănesc, care a întrunit 40,3% din totalul voturilor. Prin aplicarea primei majoritare, acest partid a primit 274 mandate, în timp ce grupările minoritare, dar care obținuseră aproape 60% din voturi, au primit doar 113 mandate.

3.7. Sistemul electoral din 1938

Constituția din 1938 a condus la schimbarea esențială a sistemului electoral. Deși prevedea că „toate puterile statului emană de la națiunea română, acestea neputînd fi exercitate decât prin delegație și după regulile constituționale“, în realitate, regele era unicul conducător. Se menținea instituția tradițională a democrației și anume structura bicamerală: Adunarea Deputaților și Senatul. Astfel, prin art. 61, Adunarea Deputaților a fost constituită din deputații aleși de cetățenii care aveau vârsta de 30 de ani împliniți și practicau efectiv o îndeletnicire, intrînd în vreuna din următoarele trei categorii: agricultura și munca manuală; comerțul și industria; ocupațiuni intelectuale. Alegerile se făceau prin vot secret, obligator și exprimat prin scrutin uninominal, în circumscripții care urmau să asigure reprezentarea felului de îndeletnicire a alegătorilor. Legea electorală urma să fixeze circumscripțiile și să stabilească, după normele amintite mai sus în condițiile cerute pentru a fi alegător, pentru bărbați și femei, incapacitățile, decăderile, incompatibilitățile, procedura votării și garanțiile libertății alegerilor, precum și numărul deputaților. Iar durata mandatului era stabilită pentru un termen de șase ani. Dreptul la vot îl aveau doar persoanele care făceau parte din categoriile profesionale, circumscripțiile electorale fiind constituite în așa fel încît „să asigure reprezentarea felului de îndeletnicire a alegătorilor“. Prin Legea electorală

pentru Adunarea Deputaților și Senat din 9 mai 1939, se acorda drept de vot pentru alegerea deputaților și femeilor, precizându-se însă că „femeile nu sînt eligibile în Adunarea Deputaților“.

Conform Constituției din 1938, Senatul se compunea din senatori numiți de rege, din senatori de drept și din senatori aleși cu vot obligator, secret și exprimat prin scrutin uninominal de membrii corpurilor constituite în stat, în numărul și condițiile – pentru alegători și eligibili, bărbați și femei – ce se vor stabili prin legea electorală. Proporția senatorilor numiți în raport cu cei aleși este de jumătate, după cum prevedea art. 63. Senatorii numiți erau stabiliți de către rege după bunul său plac, deoarece nici Constituția, nici Legea electorală nu dispunea de un criteriu exact pentru numirea lor. În ultimul alineat al art. 63 se preciza doar faptul că senatorii numiți vor fi în raport de 50 la sută cu cei aleși. Totuși Legea electorală din 1939 a stabilit că „numărul lor este 88, adică egal cu acela al senatorilor aleși“. Senatorii de drept erau principii familiei regale. În așa fel, regele își asigura majoritatea în Senat prin cele două categorii de senatori – cei numiți de rege și cei de drept. Senatorii, care făceau parte din cea de-a treia categorie erau aleși după același criteriu ca și deputații. La vot puteau veni „numai acei cetățeni care erau membri în organele de conducere ale corpurilor constituite în stat dintre cele trei categorii de îndeletniciri prevăzute de Constituție“. Prin art. 10 și 11 din Legea electorală, femeile puteau alege și puteau fi alese în Senat. Activitatea legislativă se exercita de către rege prin intermediul Parlamentului, ceea ce a dus la transformarea legislativului într-un organ de discutare și de votare a proiectelor propuse de executiv și, implicit, de rege. Cu toate că s-a stăruit asupra noului sistem electoral, în luna martie 1938 regele dizolvă partidele, agenți importanți ai procesului politic.

3.8. Sistemul electoral sovietic în RSSM

Sistemul electoral sovietic din anii 1917-1937 s-a constituit pe principiile „dictaturii proletariului“ și practicile sovietelor revoluționare. Sistemul respectiv a fost aplicat în RASSM în anii 1924-1937. Introducerea sistemului sovietic în Basarabia a început odată cu extinderea legislației URSS, inclusiv a celei electorale, asupra teritoriului RSSM. Potrivit Constituției sovietice din 1936, legile URSS aveau o putere egală pe teritoriul tuturor republicilor

unionale. În cazul unor deosebiri dintre legea unei republici unionale și legea unională generală, se aplica aceasta din urmă. Fiecare cetățean al unei republici unionale era considerat și cetățean al URSS.

Sistemul electoral sovietic din anii 1937-1989 a fost revăzut în legătură cu "schimbarea structurii sociale" a societății în urma lichidării claselor „antisocialiste”, având loc întoarcerea la principiile votului general, direct și secret, dar în cadrul unui sistem unipartitist, fără alternativă. De obicei, se practica înaintarea unui singur candidat într-o circumscripție electorală. Alegătorii nu numai că votau acest unic candidat, dar și înregistrau indici de prezență la urnele de vot – 99% și mai mult. În mod formal, legea permitea posibilitatea înaintării într-un „okrug” (circumscripție) a mai multor candidați, dar la modul practic se înainta un candidat de la așa-numitul „bloc al comuniștilor și al celor fără de partid”.

Pe 10 noiembrie 1940 a fost convocată Sesiunea a IV-a a Sovietului Suprem al RASSM, la care s-a adoptat Legea cu privire la alegerile în Sovietul Suprem al RSSM și în Sovietul Suprem al URSS pe baza Constituției din 1936. De fapt, Sovietul Suprem al RASSM nu era un organ reprezentativ, deoarece nu avea în componența sa locuitori de pe teritoriul Basarabiei. Data alegerilor a fost fixată pentru 12 ianuarie 1941. Alegerile au purtat un caracter pur formal. La alegerile din 12 ianuarie 1941 au participat 99,6% din numărul total de alegători (1 526 000 de oameni). Au fost aleși 266 de deputați: 81 de muncitori, 94 de țărani, 91 de funcționari de partid și de stat. Pentru comuniști și candidații lor au votat 99,5%. Dintre aceștia – 65% erau comuniști (1,56% din numărul populației), iar ceilalți „fără de partid”. În aceste condiții s-au desfășurat toate alegerile în organele sovietice de stat pe parcursul următorilor cincizeci de ani. Ce-i drept, au mai fost schimbate unele noțiuni, dar nu și esența sistemului electoral sovietic. Așa spre exemplu, pe 7 octombrie 1977 (Constituția RSSM, asemănătoare întru totul celei unionale, a fost adoptată de Sovietul Suprem al RSSM la mijlocul lui aprilie 1978) a fost adoptată o altă Constituție a URSS, dar care a lăsat practic intact sistemul electoral sovietic, cu excepția ajustării unor denumiri și noțiuni. Capitolul 13 al Constituției era consacrat elementelor de bază ale acestui sistem electoral. Astfel, art. 95 prevedea că alegerea deputaților în toate sovietele de deputați ai poporului se efectuează pe baza dreptului universal, egal, direct și secret. Iar art. 96 declara alegerile universale, cu alte cuvinte toți cetățenii din URSS care au atins vârsta

de 18 ani aveau dreptul de a alege și de a fi aleși, cu excepția persoanelor care au fost certificate inapte de exercitare a dreptului de vot. Pentru a fi eligibil pentru Sovietul Suprem al URSS, un cetățean al URSS trebuia să fi ajuns la vârsta de 21 de ani. În articolele 100 și 101 erau prevăzute modalitățile de înaintare a candidaților și organizarea circumscripțiilor electorale. Se preciza că un cetățean al URSS nu putea să fie ales mai mult decât în două soviete de deputați ai poporului. Modalitățile concrete de organizare a comisiilor electorale și desfășurarea alegerilor erau prevăzute în legislația electorală a republicilor unionale. Acest sistem electoral, ca și cel anterior, păstra elementele de bază: imposibilitatea practică de a înainta mai mulți candidați la funcția de deputat într-o circumscripție electorală.

Prima încercare de schimbare radicală a acestui sistem perimat a fost întreprinsă încă la Conferința a XIX-ea de partid a PCUS (în vara anului 1988), care a adoptat o rezoluție specială despre democratizarea sistemului electoral sovietic. Elementul esențial al acestor schimbări consta în posibilitatea de a înainta mai multe persoane într-o circumscripție electorală, cu toate că rămâneau intacte multiple elemente ale sistemului sovietic. Abia în luna noiembrie 1989, Sovietul Suprem al RSSM a adoptat două legi de bază care au pus fundamentele viitorului sistem electoral în Republica Moldova. Este vorba de legea despre alegerile locale în RSSM și legea despre alegerea deputaților în Sovietul Suprem al RSSM (viitorul Parlament al Republicii Moldova).

IV. Evoluția pluripartitismului în Republica Moldova⁶

4.1. Etapele apariției partidelor în spațiul dintre Prut și Nistru

Apariția partidelor politice în spațiul dintre Prut și Nistru pe parcursul secolului al XX-lea a trecut prin câteva etape mai importante. Convențional, procesul a cunoscut șase etape principale:

- prima etapă (1905-1912) – apariția, consolidarea și participarea partidelor la viața politică din Imperiul Rus, inclusiv la activitatea Dumei de Stat.
- a doua etapă (1917-1918) – perioada „libertății“. După revoluția din februarie 1917 și legitimarea Guvernului Provizoriu, partidele politice au căpătat posibilitatea să se manifeste plenar, dar, după o perioadă de cinci ani de interdicții, ele își reveneau cu greu;
- a treia etapă (1918-1938) – activitatea în componența României și a sistemului pluripartitist de la sfârșitul Primului Război Mondial, sistem consolidat și prin Constituția din 1923, care a rezistat pînă la 1938, cînd sînt interzise, practic, toate partidele politice (luna martie 1938) și este creat partidul unic – Partidul Renașterii Naționale, partid al Casei Regale;
- a patra etapă (1940-1941) – lichidarea foștilor membri de partid, considerați reprezentanți ai organizațiilor „burgheze“ și „mic-burgheze“, sau deportarea acestora pe 13 iunie 1941 în Siberia. Trebuie să menționăm că membrii partidelor românești interbelice

⁶ Ibidem

nu puteau fi judecați de organele sovietice, deoarece în momentul când avuseseră acest statut, ei nu erau cetățeni ai Uniunii Sovietice, ci ai României, iar partidele în România au fost lichidate încă în 1938. În această perioadă, se constituie partidul unic – Partidul Comunist din RSSM;

- a cincea etapă (1944-1991) – dominația exclusivă a PCUS. Cu toate că în primii ani postbelici au apărut mai multe organizații și mișcări antisovietice, ele au fost lichidate la începutul anilor '50;
- a șasea etapă (1989 – pînă în prezent) – deși a început în 1989, a urmat o sincopă de doi ani pînă în 1991, cînd a fost anulat art. 6 al Constituției sovietice, ce consfințea rolului conducător al PCUS în toate domeniile vieții sociale, economice, politice etc.

Viața politică din Basarabia la început de secol intra pe un nou făgaș al dezvoltării sale. Centrele mai importante ale provinciei au devenit martori ai unor manifestații politice care, ulterior, se vor dovedi decisive pentru procesul de emancipare națională. Elementul de bază al schimbărilor ce se produceau îl constituia procesul de organizare a formațiunilor politice, care încercau să-și ocupe locul în structura politică a societății în pofida faptului că nu au avut un rol hotărîtor în derularea evenimentelor de la început de secol (inclusiv în perioada 1905-1907), însă experiența acumulată s-a dovedit a fi utilă.

În suita acestor evenimente, sistemul politic al Rusiei din acea perioadă a suferit schimbări. Pentru o perioadă scurtă de timp fusese diminuat monopolul monarhiei la opinie. Grupările și partidele politice care, inițial, și-au început activitatea atît în clandestinitate, au purces mai apoi, în mod fățiș, la acțiuni politice concrete atît în cadrul mișcării revoluționare, cît și în Duma de Stat, ca organ reprezentativ. Constituirea partidelor în centrele industriale ale Rusiei, crearea filialelor în multe dintre regiunile imperiului, inclusiv în Basarabia, au atras un număr mare de cetățeni în activitatea politică. S-au diversificat radical taberele politice. Pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în Basarabia, oamenii politici făceau parte din două tabere politice, delimitate preponderent după criteriul etnic. În cursul anilor 1905-1907, grație implicării unui mare număr de cetățeni, spectrul politic al noilor formațiuni a devenit

foarte divers – de la extrema stîngă pînă la extrema dreaptă. Din cele peste cincizeci de partide politice, apărute în primul deceniu al secolului al XX-lea, multe își aveau filialele în Basarabia.

Spre exemplu, Partidul Dreptății Poporului, în afară de organizația regională din Basarabia, avea mici organizații în județele și localitățile Akkerman, Briceni, Soroca, Orhei, Hotin, Hîncești, Cahul. Întîlnim și unități organizaționale mai mici în localitățile sătești. Uneori, erau înființate subdiviziuni în mediul rural, de exemplu, Organizația țărăneasă de pe lîngă fracțiunea de opoziție a socialiștilor revoluționari susținea eforturile partidului în propagarea ideilor revoluționare. În rîndul ofițerilor luase naștere Uniunea ofițerilor din toată Rusia, care se supunea anumitor partide, activa în Basarabia și avea subdiviziuni clandestine. În mod obiectiv, condițiile generale care au provocat apariția partidelor politice în Europa Occidentală erau caracteristice și pentru Rusia. Însă există și unele deosebiri: partidele politice au apărut în Rusia mult mai tîrziu decît în țările occidentale; elementul determinant în frînarea acestui proces a fost autocrația, care contracara orice încercare de a organiza un partid politic; datorită faptului că cenzura rusească permitea doar crearea organizațiilor literare, culturale, în jurul multor echipe redacționale se adunau elemente eterogene care, ulterior, constituiau baza unor grupări politice. În cadrul unor astfel de organizații culturale, luau naștere partidele politice, inclusiv în Basarabia. Situația s-a schimbat odată cu „dăruirea“ de către țar a Manifestului din 17 octombrie 1905, ce permitea constituirea legală a uniunilor politice, inclusiv a formațiunilor politice.

Cu toate acestea, trebuie să constatăm și faptul că, spre deosebire de mișcările politice care au dus inevitabil la crearea partidelor politice cu un specific național (în Ucraina, Lituania, Estonia, Armenia ș.a.), în Basarabia, din cauza ponderii numerice neînsemnate a intelectualității locale (de exemplu, pînă la 1900, au continuat studiile la instituțiile superioare 246 de persoane, după 1900 – 426, iar între 1900-1917 își făceau studiile la cinci universități rusești doar 249 de români, în temei proveniți din Basarabia), acest proces s-a derulat mai lent. Dincolo de starea generală a lucrurilor, Constantin Stere, cunoscînd bine situația din Basarabia la acel timp, menționa încă o cauză destul de esențială: „Cetățeanul, care se culca socialist republican, scria el, peste noapte – prin biruința trupelor guvernului – putea redeveni pe neașteptate un supus credincios al țarului. Sau invers: ziarul care în ajun

turna sub cenzura regimului țarist, combătînd anarhia și uneltirile criminale ale dușmanilor și ale altarului, a doua zi – după o fluctuație a baricadelor – era silit să predice cu entuziasm evanghelia revoluției sociale“.

În ciuda situației ambigue în care se aflau multe grupări politice și membrii lor, vom încerca totuși să facem o sistematizare a doctrinelor și curentelor politice care au apărut și au activat la început de secol. În literatura de specialitate, partidele politice au fost clasificate după modelul stînga, centru-stînga, dreapta, centru-dreapta. Prin urmare, credem că este necesar să analizăm mai amănunțit doctrinele respective, cît și curentele aferente, pentru a înțelege mai bine esența evenimentelor care aveau loc.

Doctrina liberală a fost preluată de partidul Libertatea Poporului (adică de constituționaliștii democrați), de o serie de mișcări cu caracter național, dar promovînd spiritul liberal, drepturile și libertățile cetățenilor, forma de guvernare și modelul de organizare economică specifice liberalismului. Pe segmentul de dreapta al eșichierului liberal se situau Uniunea de la 17 octombrie (octombriștii), constituționaliștii democrați (cadeții), Partidul Național-Democrat din Basarabia etc.

Doctrina socialistă sau social-democrată se manifesta în Basarabia prin prezența mai multor grupări și partide politice de orientări moderate, axate pe soluționarea problemelor sociale și economice, care cereau: socializarea pămîntului, adunare constituantă, republică democratică, dar instaurată fără violență. Doctrina era reprezentată de socialiștii revoluționari, socialiștii populiști, „trudovicii“, Partidul Socialist Muncitoresc al Poporului Evreu etc.

Curente de orientare radicală, care cereau instaurarea socialismului și a dictaturii proletariatului, bazată pe principiul luptei de clasă, naționalizarea în toate domeniile economiei, propagarea ideilor egalitariste. Ideologia acestor curente era propagată de gruparea social-democrată iskristă, „bundiști“, iar mai tîrziu, de Organizația chișinăuiană a elevilor, de unele grupări anarhiste, inclusiv anarhiștii-comuniști etc. Unele dintre partidele de orientare socialistă, atît moderate, cît și radicale, dispuneau de organizații paramilitare. Cea mai puternică rețea de astfel de organizații aparținea socialiștilor revoluționari și social-democraților iskriști. În subordinea lor se aflau și grupurile care se ocupau cu asigurarea financiară a partidelor, prin „confiscări“, „rechiziții“ etc.

Doctrina conservatoare era reprezentată de partidele Adunarea Națională Rusă, Uniunea Poporului Rus, gruparea Patrioții Ruși din Chișinău, Liga Patriotică Basarabeană, care, în baza concepției „slavofile“, cereau ca Rusia să rămână un stat unitar și indivizibil, să se mențină monarhia și să se cimenteze coeziunea dintre monarh și popor, să li se acorde privilegiile rușilor în activitatea statului etc. Aceste grupări utilizau atât metodele altor partide (propagandă, foi volante, activitatea în Dumă, în organele administrației locale), cât și unele metode specifice (formațiuni paramilitare, antrenate în lupta cu partidele de orientare democratică, națională, în acțiunile antisemite).

Empowered lives.
Resilient nations.

Kingdom of the Netherlands

Comisia Electorală Centrală

Vasile Alecsandri, 119, Chișinău Republica Moldova

Tel.: (+373 22) 251-451 | Fax: (+373 22) 234-047

Email: info@cec.md

www.cec.md